

בשם הצדק

ג'מיל דקוואר¹

איש בישראל אינו צריך להיות מופתע מהתחמקותו של האלוף (מיל') דורון אלמוג מצו המעצר שהוציא נגדו שופט בריטי, על בסיס ראיות לכאורה לכך שביצע פשעי מלחמה. אזרחים ישראלים שביצעו פשעי מלחמה והפרות חמורות אחרות של זכויות אדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים, סייעו בביצועם או הדיחו אחרים לבצעם, הוזהרו שוב ושוב בידי ארגוני זכויות אדם מקומיים ובינלאומיים, כי הם אינם חסינים מפני אחריות פלילית במשפט הבינלאומי. אם אלמוג מבקש להאשים מישהו בכך שהמשטרה הבריטית היא שקיבלה את פניו בהיתרו, שדה התעופה של לונדון, ב-11 בספטמבר 2005, עליו לפנות לממשלתו שלו – ולא למערכת המשפט הבריטית או לקורבנות של הפרות זכויות האדם, שהתרחשו בתקופה שבה היה אלוף פיקוד הדרום של הצבא הישראלי. ממשלת ישראל לא רק המשיכה לבצע פשעי מלחמה והפרות אחרות של זכויות אדם, ובכך חשפה את אלמוג ואזרחים ישראלים אחרים לסיכונים גבוהים יותר להגשת תביעות נגדם בחוץ לארץ, אלא גם יצרה תרבות של חסינות מפני ענישה. הממשלה הגנה על כוח האדם הצבאי, לאורך כל שרשרת הפיקוד, מפני נשיאה באחריות ומהצד השני שללה מפלסטינים שנפלו קורבן להפרות של זכויות אדם גישה לצדק ולסעדים משפטיים.

במקום לדרוש את הסגרתו של אלמוג ואת אכיפת צו המעצר שהוציא נגדו לא אחר מאשר בית משפט בריטי, מיהרה ממשלת בריטניה להתנצל לפני ממשלת ישראל על אי הנוחות שנגרמה לאלמוג ואף הבטיחה לוודא שתקרית כזאת לא תחזור על עצמה. אכן, קשה לצפות לכבוד רב כלפי המשפט הבינלאומי וכלפי נורמות של זכויות אדם מצד ממשלה המעורבת בעצמה בהפרות של המשפט הבינלאומי בהקשר של הפלישה לעיראק וכיבושה. עם זאת, מן הראוי בכל זאת להזכיר לממשלה הבריטית לא רק את חובתה לכבד את חוקיה שלה (כלומר, חוק אמנות גינבה משנת 1957) ואת חובותיה כ-high contracting party לאמנות ז'נבה, אלא אף את חובתה על פי המשפט הבינלאומי להעמיד לדין ולהסגיר את מי שביצעו פשעים בינלאומיים כמו השמדת עם, פשעים נגד האנושות, פשעי מלחמה ועינויים, או סייעו בביצועם.

על פי המשפט הבינלאומי, החובות לכבד את משפט זכויות האדם הבינלאומי ואת המשפט ההומניטרי הבינלאומי, להבטיח את כיבודם וליישמם כוללות, בין היתר, את החובה לאמץ כלים מתאימים לשם מניעת הפרות של זכויות אדם; החובה לחקור הפרות כאלה באופן יעיל, מייד, יסודי ובלתי מוטה, ואם נמצא הדבר ראוי לנקוט צעדים נגד האחראים לכאורה; החובה לספק גישה שווה ואפקטיבית לצדק למי שטוענים שנפלו קורבן להפרות המשפט הבינלאומי של זכויות האדם או המשפט ההומניטרי והחובה לספק סעדים אפקטיביים לקורבנות, כולל פיצויים.

¹ עורך דין ב- American Civil Liberties Union (ACLU). עורך-דין בכיר לשעבר בעדאלה.

במשך יותר משלושה עשורים נכשלה ממשלת ישראל, באופן שיטתי, בהגשמת חובותיה הבסיסיות למנוע הפרות של זכויות אדם, להטיל אחריות על מבצעי הפרות של זכויות אדם ולספק סעדים משפטיים מספקים ואפקטיביים לקורבנות.

במשך שלושה עשורים נהנו כוחות הביטחון הישראליים, באופן כמעט מלא, מהגנה משפטית ומחסניות מפני העמדה לדין בשל פשעי מלחמה ובשל הפרות חמורות של המשפט ההומניטרי הבינלאומי בשטחים הפלסטיניים הכבושים. ראיות אמינות ושכיחות מצביעות על מעורבותם של יחידים, בכל דרגות הפיקוד של הצבא הישראלי, בפשעי מלחמה ובהפרות חמורות של זכויות אדם. המעורבות בהפרות אלה מתחילה בדרג של קצינים זוטרים, המיישמים באופן שיטתי מדיניות בלתי חוקיות על התקפות נגד אזרחים, ומסתיימת בראש המטה הכללי הנוכחי, דן חלוץ, שאמר לפקודיו הטייסיים, אחרי שהורה להם להטיל פצצה במשקל טון על בניין מגורים בעזה, שהרגה מפקד חמאס ו-14 אזרחים, ש"הביצוע [שלהם] היה מושלם" וכי הוא ישן היטב בלילה.

בדו"ח שפורסם ביוני 2005 תיעד ארגון Human Rights Watch כיצד נכשלה ישראל במילוי חובתה החוקית לחקור את מותם ופציעתם של אזרחים כתוצאה משימוש בכוח קטלני בהקשר של שיטור ואכיפת חוק, למשל בשיטור בהפגנות ובאכיפת עוצר, וכן במצבי קרב שלגביהם קיימות ראיות או טענות מהימנות כי חיילים פגעו במכוון באזרחים או לא נקטו את כל האמצעים האפשריים כדי להגן עליהם מפני פגיעה. על פי הדו"ח, בין 29 בספטמבר 2000 ל-30 בנובמבר 2004 נהרגו בידי כוחות הביטחון הישראליים למעלה מ-1,600 אזרחים פלסטיניים שלא היו מעורבים בפעילות עוינת. בין ההרוגים היו לפחות 500 ילדים. אלפים אחרים נפצעו באופן חמור. אולם מאז 10 במאי 2004 ניהל הצבא חקירה פלילית רק ב-74 מקרים שבהם נטען כי נעשה שימוש בלתי חוקי בכוח. חקירה נפתחה בפחות מ-5% ממקרי המוות של אזרחים, שנגרמו בארבע השנים הקודמות.

יתרה מזאת, ב-27 ביולי 2005 אימצה הכנסת חוק אכזרי חדש, שאוסר על תושבי השטחים הפלסטיניים הכבושים לבקש פיצוי על מוות או פציעה מידי חיילים ישראלים, אפילו אם נמצא כי החיילים פעלו באופן בלתי חוקי ואם הנזקים נגרמו מחוץ להקשר של פעולה צבאית (עם כמה חריגים משניים). הדיון בתיקון לחוק הנזיקין האזרחיים (אחריות המדינה) התשי"ב-1952, שאומץ ברוב של 54 חברי כנסת מול 15 מתנגדים, נדחק לשוליים בשל העברתן של ההתנחלויות הבלתי חוקיות ממקומן על ידי ישראל, ופריסתם המחודשת של כוחות צבא ברצועת עזה הכבושה.

בתי המשפט הישראליים הסכימו על פי רוב לפסוק במקרים שהביאו לפנייהם קורבנות פלסטיניים, שביקשו סעדים בגין הפרות של זכויות אדם שביצעו כוחות הביטחון הישראליים בשטחים הפלסטיניים הכבושים. עם זאת, הסעדים המשפטיים וההגנות שבתו המשפט העניקו היו בלתי יעילים, לא מספקים ולעתים קרובות חסרי תועלת. יתרה מכך, בג"ץ אישר בדרך כלל את מדיניותו של הצבא הישראלי, גם אם זו הפרה את החוק הבינלאומי, והעניק לה חותם של כשרות. נותר להמתין ולראות כיצד יחליט בג"ץ בעתירה שהובאה בפניו ביום 1 בספטמבר 2005 בידי תשעה ארגוני זכויות אדם, ישראלים ופלסטיניים, נגד החוקיות שבמניעת גישה למערכת המשפט הישראלית מפלסטיניים.

לא קשה לצפות את תגובתה של ממשלת ישראל למקרה של אלמוג. הממשלה, מנוסה היטב בהתחמקות ממחויבויות בינלאומיות ואומנית הסירוב לציות לשלטון החוק הבינלאומי, חידשה את המערכה שלה נגד סמכות השיפוט האוניברסאלית במקרים של פשעי מלחמה והציעה חוק שיקצה מיליון דולר להגנה על קציני צבא בכירים, שיואשמו בחוץ לארץ בביצוע פשעי מלחמה. המאמצים הישראליים והלחץ הפוליטי, שנתמכו בדיפלומטיה אמריקנית, הצליחו בעבר לאלץ מדינות ריבוניות כמו בלגיה לשנות ולרכך את חוקיהן הלאומיים, שהעניקו להן סמכות שיפוט אוניברסאלית במקרים של פשעים חמורים על פי החוק הבינלאומי. מאז מלחמת העולם השנייה, למעלה מתריסר מדינות ניהלו חקירות, פתחו בהליכי תביעה והשלימו ניהול משפטים המבוססים על סמכות שיפוט אוניברסאלית כלפי אנשים שנכנסו לשטחן ושנחשדו בביצוע פשעים מסוימים, בלי להתחשב במקום שבו בוצעו הפשעים או בלאומיותם של הנאשם והקורבן.

למרבה הצער, נראה שהחסינות מפני עונש, שממנה נהנית ישראל, זוכה כיום לתמיכה גדולה עוד יותר מצד מדינות כמו ארצות הברית ובריטניה, בעקבות הגילויים האחרונים על עינויים והתעללות באסירים בעיראק, באפגניסטאן ובמפרץ גואנטאנמו. אולם חרף כל ההבטחות שקיבלו, יש לאנשי הצבא הישראלי ואף למנהיגים אזרחיים, הנושאים באחריות פיקודית לביצוע פשעי מלחמה ופשעים חמורים אחרים על פי המשפט הבינלאומי, סיבה טובה להיות מודאגים. יום אחד, במקום כלשהו, הם יובאו לפני בית משפט של צדק, אותו צדק שנשלל מאלפי קורבנות של הכיבוש הישראלי.